

Jacek Barański

Akademia im. Jana Długosza

Instytut Filologii Obcych

ANALIZA PORÓWNAWCZA NIEMIECKICH CZASOWNIKÓW MODALNYCH W UŻYCIU SUBIEKTYWNYM I ICH POLSKICH ODPOWIEDNIKÓW W ASPEKTCIE GLOTTODYDAKTYCZNYM

0.

Przedmiotem niniejszego artykułu jest analiza konfrontatywna możliwości wyrażania przypuszczenia przy użyciu czasowników modalnych w języku niemieckim i w języku polskim oraz propozycja dydaktyzacji omawianego zagadnienia gramatycznego na zajęciach z gramatyki praktycznej dla studentów filologii germańskiej, poprzez wyeksponowanie źródeł (potencjalnych) błędów interferencyjnych i prezentacji możliwości przeciwdziałania ich powstawaniu, przy zastosowaniu m.in. opracowanego w referacie zestawu ćwiczeń, uwzględniającego zachowanie odpowiedniej progresji procesu dydaktyzacji.

1.

Problem dydaktyzacji omawianego zagadnienia nie jest jednoznacznie przedstawiany w opracowaniach dydaktycznych (Hall/Scheiner 2001:140ff., Dreyer/Schmitt 1999:109ff., Földeak 2001:70ff.) a rozbieżności dotyczące stopnia prawdopodobieństwa wyrażanego przez czasowniki modalne jak i samego ich zastosowania w użyciu subiektywnym występują również w opracowaniach linwistycznych (DUDEN 1984:95ff., Engel 1996:471ff., Helbig/Buscha 2001:121f.). Istnieje więc obiektywna konieczność nowego syntetycznego ujęcia problemu. W tej części artykułu podjęta zostanie próba dokonania syntezy analizowanego zagadnienia gramatycznego, począwszy od ustalenia gradacji przypuszczenia realizowanego przez poszczególne czasowniki, poprzez opis modalności subiektywnej przez nie wyrażanej (także przy pomocy alternatywnych środków leksykalnych – wyrażeń modalnych¹), kończąc na odpowiednich zdaniach przykładowych z tłumaczeniem na język polski, gdyż z doświadczenia wiem, że tego oczekują studenci, zwłaszcza w przypadku wyeksponowania różnic między *mögen* i *können* oraz *wollen* i *sollen*. Abstrahując jednak od własnych doświadczeń dydaktycznych w tym zakresie, pozwolę sobie uzasadnić konieczność tłumaczenia na język polski zdań przykładowych z modalnością subiektywną cytatem, iż „[...] niezależnie od stanowiska teorii glottodydaktycznych wobec problemu tłumaczenia i wobec problemu roli języka ojczystego w nauczaniu języka obcego, pomijanie problemu stosowania słowników i problemu tłumaczenia (nie jako sprawności, lecz jako „drogi dostępu” do języka obcego) w dydaktyce języka obcego jest błędem” (Dębski 2001:24).

2.

Ponieważ jednak wspomniany opis modalności subiektywnej adresowany jest do zaawansowanych, nastąpi on w języku niemieckim, głównie w oparciu o cytowane powyżej publikacje. Kolejność omawianych czasowników odpowiada ich miejscu w porządku hierarchicznym wg stopnia prawdopodobieństwa przez nie wyrażanego, który przedstawiam następująco: *müssen*, *dürfen*, *mögen*, *können*, *sollen*, *wollen*.

¹ „modalisierende Ausdrücke“ (Kańny w: DPG 1999:678);

2.1

Czasowniki modalne wyrażające przypuszczenie

müssen – Gewißheit, Überzeugung² (Helbig/Buscha 2001:121), starke Vermutung des Sprechers auf Grund objektiver Gegebenheiten³ (Engel 1996:472), „*hypothetische Notwendigkeit*”⁴ (DUDEN 1984:99); modalisierende Ausdrücke⁵: *sicherlich, gewiß, ohne Zweifel, auf jeden Fall, bestimmt, ich bin (mir) sicher, dass [...], ich bin überzeugt, dass [...], Alle Anzeichen sprechen dafür, dass [...], Alles deutet darauf hin, dass [...], zweifellos, zweifelsohne, mit Sicherheit*; polski ekwiwalent: *musieć* (Kałny w: DPG 1999:679); wyrażenia modalne: *na pewno, z pewnością, pewnie, bez wątpienia, (jestem) pewien, że [...], wszystko wskazuje na to, że [...]*

Peter **muß** viel Geld **verdienen**. = Peter verdient **sicherlich** viel Geld.
Piotr **musi** **zarabiać** dużo pieniędzy. = Piotr **na pewno** **zarabia** dużo pieniędzy.

Jeżeli przypuszczenie dotyczy zdarzenia, które miało miejsce w przeszłości, [...] istnieje istotna różnica strukturalna: w języku niemieckim czasownik modalny występuje w czasie teraźniejszym, przypuszczalne zdarzenie w przeszłości w bezokoliczniku drugim (Infinitiv II – bezokoliczniku złożonym, wyrażającym zdarzenie w przeszłości). W języku polskim sytuacja wygląda odwrotnie: czasownik modalny występuje w czasie przeszłym (Präteritum) i rządzi bezokolicznikiem prostym (Infinitiv I).⁶ (J.B.)

Peter **muß** viel Geld **verdient haben**. = Peter hat **sicherlich** viel Geld verdient.
Piotr **musiał** **zarobić** dużo pieniędzy. = Piotr **na pewno** **zarobił** dużo pieniędzy.

dürfte (-n, -st, -t)⁷ – Wahrscheinlichkeit⁸ (Helbig/ Buscha 2001:121), Vermutung/Annahme des Sprechers⁹ (Engel 1996:471); modalisierende Ausdrücke¹⁰: *wahrscheinlich, vermutlich*.

² „pewność, przekonanie” (J.B.);

³ „silne przypuszczenie mówiącego na podstawie okoliczności natury obiektywnej” (J.B.);

⁴ „oznacza stan rzeczy o wysokim stopniu prawdopodobieństwa („hipotetyczna konieczność”)” (J.B.);

⁵ „z pewnością, na pewno” (J.B.) (Helbig/Buscha 2001:121), „bez wątpienia, w każdym razie, z pewnością, jestem pewien, że, [...]”. Wszystkie przesłanki wskazują na to, że [...]. Wszystko wskazuje na to, że [...]. (J.B.) (Hall/Scheiner 2001:143), bez wątpienia, z pewnością;

⁶ „Bezieht sich eine Vermutung auf einen vergangenen Sachverhalt, so besteht [...] ein struktureller Unterschied. Im Deutschen steht das Modalverb, das die Vermutung ausdrückt, im Präsens, der vermutete (vergangene) Sachverhalt aber im Perfekt des Infinitivs. Im Polnischen ist es umgekehrt: Hier steht das Modalverb im Präteritum und regiert den einfachen Infinitiv.“ (Kałny w: DPG 1999:679);

⁷ 1. Ponieważ *dürfte* do wyrażania przypuszczenia występuje wyłącznie w trybie przypuszczającym drugim (Konjunktiv II), który rzecz jasna nie ma morfologicznego eksponentu w postaci bezokolicznika, proponuję dla ułatwienia percepcji przedstawiać go automatycznie w trybie przypuszczającym drugim z odpowiednimi końcówkami fleksyjnymi. 2. Do wyrażenia przypuszczenia o podobnym stopniu może służyć również czasownik *werden*, dlatego niektóre opracowania zaliczają go w tym wariantie znaczeniowym do grupy czasowników modalnych, co wydaje się słuszne zważywszy na fakt, iż we współczesnej niemieczyźnie czasy nominalnie przyszłe *Futur I* i *Futur II* służą w pierwszym rzędzie do wyrażania przypuszczenia; *Futur I* – przypuszczenie w teraźniejszości („zur Bezeichnung eines vermuteten Geschehens in der Gegenwart”) *Futur II* – przypuszczenie w przeszłości („zur Bezeichnung eines vermuteten Geschehens in der Vergangenheit”) (Helbig/ Buscha 2001:139f.) Akceptując przyporządkowanie czasownika *werden* do grupy czasowników modalnych, co może jednak wzbudzić wątpiwości niektórych językoznawców, należy oczywiście określić jego miejsce w hierarchii wg stopnia przypuszczenia.

Hall/ Scheiner (2001:75) twierdzą, że „przypuszczenia wyrażane czasownikiem posiłkowym *werden* mają to samo znaczenie, co to, wyrażane czasownikiem modalnym *dürfen*. (J.B.) („Vermutungen mit dem Hilfsverb *werden* haben die gleiche Bedeutung wie mit dem Hilfsverb *dürfen*.”)

ziemlich sicher, Viele Anzeichen sprechen dafür, dass [...], Vieles deutet darauf hin, dass [...], wohl; polski ekwiwalent: wyłącznie wyrażenia modalne = *prawdopodobnie, zapewne, wiele wskazuje na to, że [...], wiele przesłanek świadczy o tym, że [...], jest całkiem pewne, że [...]*

W języku polskim nie występuje ekwiwalentny czasownik modalny do *dürfte(-n, -st, -t)*, dlatego ten stopień przypuszczenia realizowany jest wyłącznie poprzez wyrażenia modalne.

Peter *dürfte* viel Geld verdienen. = Peter verdient **wahrscheinlich** viel Geld.
Ø Piotr **prawdopodobnie/zapewne** zarabia pieniądze.

Peter *dürfte* viel Geld verdient haben. = Peter hat **wahrscheinlich** viel Geld verdient.
Ø Piotr **prawdopodobnie/zapewne** zarobił pieniądze.

mögen – einräumende Vermutung¹¹ (Helbig/ Buscha 2001:121), unwirksamer Gegengrund (konzessiv)¹² (Engel 1996:471), Vermutung, Unsicherheit¹³ (DUDEN 1984:105); modalisierende Ausdrücke: *wohl, vermutlich* (Helbig/ Buscha 2001:121), (*es ist*) *nicht ausgeschlossen daß[...], möglich(erweise), es ist denkbar, daß[...], vermutlich, vielleicht* – jedenfalls mit der **Nebenbedeutung** der **Einräumung**; polski ekwiwalent: *móc / (a) może (i) [...], (a) niech(by) (i) [...], (a) nawet jeśli(by) [...], (a) chyba (i)*; wyrażenia modalne: *chyba, może, niewykluczone, że[...], możliwe, że [...]*, – każdorazowo z **dodatkowym znaczeniem pobocznym zawierającym przyzwolenie**;

Niektóre opracowania oceniają ewidentnie (Engel 1996:471, DPG 1999:681) inne w mniej ewidentny sposób (Hall/ Scheiner 2001:145), że *mögen* wyraża przypuszczenie o niższym stopniu prawdopodobieństwa niż *können*, akcentując wyrazem, że zdanie zawierające przypuszczenie wyrażone poprzez *mögen*, nie może występować samodzielnie, lecz w kookurencji z innym zdaniem. Natomiast Helbig/ Buscha (2001:121) nie eksponują konieczności okurencji innego zdania i przypisują *mögen* wyższy stopień prawdopodobieństwa od *können*, zaznaczając, że przypuszczenie to zawiera dodatkowo komponent znaczeniowy przyzwolenia (*einräumende Vermutung*). Fakt, iż *mögen* zawiera w/w komponent, zdaje się potwierdzać również Engel, zwracając uwagę, że *mögen* wyraża „nieistotny kontrargument przyzwalający” (*unwirksamer Gegengrund (konzessiv)*). (Engel

---

Engel (1996:472) uważa, że *werden* konkurujący w tym wariacie znaczeniowym z *dürfen* wyraża jednak słabsze przypuszczenie. („In dieser Bedeutung konkurriert werden vor allem mit dürfen [...], es drückt jedoch eine weniger starke Vermutung aus“.)

Natomiast Kątny (w DPG 1999:679f.) w opozycji do Engela jest zdania, że czasownik *dürfen*, wyraża „nieznacznie słabsze przypuszczenie w stosunku do czasownika *werden*”, (J.B.) („eine gegenüber werden noch geringfügig schwächere Vermutung”) wyrażającego „umiarkowanie silne przypuszczenie/domniemanie”. (J.B.) („mäßige starke Vermutung”)

Chcąc ustosunkować się do problemu przyporządkowania *werden* do czasowników modalnych, należy poruszyć dwie kwestie: po pierwsze – czy *werden* można uznać za czasownik modalny; po drugie – jak silne przypuszczenie wyraża *werden*: silniejsze niż *dürfen*, czy też słabsze? Wobec rozbieżności udokumentowanych powyższymi cytatami zacierpniętymi z opracowań uznanych autorytetów językoznawczych oraz uwzględniając stan własnej wiedzy na wspomniany temat, nie potrafię w chwili obecnej podjąć polemiki naukowej w tym zakresie.

⁸ „Prawdopodobieństwo” (J.B.);

⁹ „przypuszczenie, domniemanie mówiącego” (J.B.);

¹⁰ „prawdopodobnie” (J.B.) (Helbig/ Buscha 2001:121) „zapewne, wiele wskazuje na to, że ..., wiele przesłanek świadczy o tym, że ..., jest całkiem pewne, że ...” (J.B.) (Hall/ Scheiner 2001:143);

¹¹ „przypuszczenie przyzwalające” (J.B.);

¹² „nieistotny kontrargument (pryzwalający)” (J.B.);

¹³ „przypuszczenie, niepewność/brak pewności” (J.B.);

1996:471) Aby ustalić, który z tych czasowników wyraża silniejsze przypuszczenie, należałoby więc chyba przeprowadzić oddzielne prace badawcze w tym zakresie. Można jednak powątpiewać w skuteczność takich badań, gdyż nawet wśród kompetentnych osób, posługujących się językiem niemieckim jako językiem ojczystym, występują rozbieżne opinie w tej kwestii. Mogę stwierdzić, że odniosłem wrażenie, iż większość osób (lecz w jakim stopniu znacząca?), zapytana przeze mnie o wspomnianą różnicę wskazała na *mögen*, jako na czasownik o wyższym stopniu prawdopodobieństwa. Muszę jednak zaznaczyć, że nie dysponuję materiałem faktograficznym w postaci ankiet, badań na korpusie językowym itp., który mógłby potwierdzić tę hipotezę. Istotne znaczenie dla rozgraniczenia zastosowania *mögen* i *können* ma natomiast fakt, że wypowiadający się na ten temat dostrzegają w pierwszej linii różnicę dotyczącą nie tyle **stopnia** przypuszczenia, co **jakości** przypuszczenia, twierdząc, iż formułując przypuszczenie poprzez użycie w zdaniu *mögen*, automatycznie wyrażają, że domniemany/przypuszczalny stan rzeczy jest im obojętny¹⁴ m.in. dlatego, że zarówno nie mogą, jak i nie chcą szukać dowodów, dociekać faktów, potwierdzających¹⁵ owy stan rzeczy. Zdanie takie może występować pojedynczo. Powyższe dowodzi, że tak sformułowane przypuszczenie implikuje dodatkowo znaczenie przyzwolenia, co jest zgodne z opisem dokonany przez Helbiga/ Buschę (2001:121) i może stanowić istotną przesłankę dla umiejscowienia *mögen* przed *können* w hierarchii wg wyrażanego stopnia przypuszczenia, przyjmując założenie, że przypuszczenie, zawierające przyzwolenie (na coś), wynikające niezależnie czy z obojętności, czy też z braku wpływu na bieg wydarzeń, wydaje się być silniejsze od przypuszczenia pozbawionego tegoż znaczenia dodatkowego.

- Peter **mag** viel Geld **verdienen**. = Peter **verdient vielleicht** viel Geld.
(Das ist mir aber egal.)
= **Auch wenn** Peter viel Geld **verdient**,
habe ich **nichts dagegen**.
- Piotr **może zarabiać** dużo pieniędzy. = Piotr **chyba/może i zarabia** dużo pieniędzy.
= **(A) Piotr może i zarabia** dużo pieniędzy.
= **(A) niech** Piotr **i zarabia** dużo pieniędzy.
(, jest mi to {i tak} obojętne.)
= **(A) niech** Piotr **i zarabia** dużo pieniędzy. (, [...])
= **(A) niech(by)** Piotr **i zarabia(l)** dużo pieniędzy.
(, to cóż {z tego})
= **(A) nawet, jeśli** Piotr **zarabia** dużo pieniędzy. (, [...])
= **(A) nawet, jeśli(by)** Piotr **zarabia(l)**
dużo pieniędzy. (, [...])
- Peter **mag** viel Geld **verdient haben**. = Peter hat **vielleicht** viel Geld **verdient**.
(Das ist mir aber egal.)
= **Auch wenn** Peter viel Geld **verdient hat**,
habe ich **nichts dagegen**.
- Piotr **mógł zarobić** dużo pieniędzy. = Piotr **chyba/może i zarobił** dużo pieniędzy.
= **(A) Piotr może i zarobił** dużo pieniędzy.

¹⁴ Oto niektóre zasłyszane wersje oryginalne, z wyłączeniem sformułowań w języku potocznym: *Aber das ist mir egal. Das ist mir aber (ganz) egal. Auch wenn es so ist, habe ich dagegen nichts einzuwenden. Auch wenn es so ist, habe ich nichts einzuwenden. Das interessiert mich nicht. Sowieso: weder will ich, noch kann ich das beweisen. Das spricht mich nicht an. (Deswegen räume ich es ein.) Das betrifft mich (gar) nicht. Dadurch bin ich nicht bewegt. Darüber mache ich mir keine Gedanken. Das interessiert mich nicht.*

¹⁵ „[...] , aber man kann es nicht beweisen.“ (Schwerpunkte 1988:167.) ([...], ale tego nie można udowodnić. – J.B.)

- = (A) **niech** Piotr **i zarobil** dużo pieniędzy.
(, jest mi to {i tak} obojętne.)
- = (A) **niech** Piotr **i zarobil** dużo pieniędzy. (, [...])
- = (A) **niech(by)** Piotr **i zarobil** dużo pieniędzy.
(, to coś {z tego})
- = (A) **nawet, jeśli** Piotr **zarobil** dużo pieniędzy. (.) [...]
- = (A) **nawet, jeśli(by)** Piotr **zarobił** dużo pieniędzy.
(.) [...]

können – Ungewißheit¹⁶ (Helbig/ Buscha 2001:121), Möglichkeit als vage Vermutung/Annahme des Sprechers¹⁷ (Engel 1996:471), hypothetische Möglichkeit¹⁸ (DUDEN 1984:96); modalisierende Ausdrücke: *vielleicht* (Helbig/ Buscha 2001:121), *(es ist) nicht ausgeschlossen, daß [...]*, *es ist denkbar, daß [...]*, *möglich(erweise)*, *vermutlich*, *vielleicht* – jeweils **ohne Einräumung**; polski ekwiwalent: *móc* (Kątny w: DPG 1999:680); wyrażenia modalne: *chyba, może, niewykluczone, że[...]*, *możliwe, że [...]*, - każdorazowo **bez przyzwolenia**;

- Peter **kann** viel Geld **verdienen**. = Peter **verdient vielleicht** viel Geld.
- Piotr **może** **zarabiać** dużo pieniędzy. = Piotr **chyba/może zarabia** dużo pieniędzy.
- Peter **kann** viel Geld **verdient haben**. = Peter **hat vielleicht** viel Geld **verdient**.
- Piotr **mógł** **zrobić** dużo pieniędzy. = Piotr **chyba/może zarobil** dużo pieniędzy.

Należy jednak uzupełnić, że zaopatrzenie czasowników *müssen* i *können* parametrem negacji modyfikuje ich pierwotne znaczenie. Czasownik *müssen* wyraża w takim wypadku „niepewność, wątpliwość”¹⁹ (J.B.) a *können* „niemal pewne wykluczenie domniemanej możliwości”²⁰ (J.B.) lub „możliwość, że coś nie doszło do skutku.” (J.B.) (por. Kątny w: DPG 1999:680) Także zastosowanie czasowników *müssen* i *können* w trybie przypuszczającym drugim powoduje redukcje stopnia przypuszczenia, jaki wyrażają w trybie oznajmującym. Do jakiego stopnia zmodyfikowany zostaje charakter przypuszczenia w takiej sytuacji, opracowania nie podają.

2.2

Czasowniki modalne do relacji obcych wypowiedzi

sollen – „[...] die Rede einer im aktuellen Satz nicht genannten Personengruppe („man“) über das syntaktische Subjekt.”²¹ (Helbig/ Buscha 2001:122), „[...] Wiedergabe der Äußerung eines Dritten, verbunden mit Skepsis des Sprechers”²² (ENGEL 1996:472), „[...] sollen drückt aus, daß der Sprecher/Hörer nur die Äußerung eines anderen wiedergibt, ohne

¹⁶ „niepewność/brak pewności” (J.B.)

¹⁷ „możliwość jako mgliste/niepewne przypuszczenie/założenie mówiącego” (J.B.)

¹⁸ „hipotetyczna możliwość” (J.B.)

¹⁹ „Unsicherheit, Zweifel; [...]” (Hall/ Scheiner 2001:144)

²⁰ „Eine vermutete Möglichkeit wird mit fast hundertprozentiger Gewißheit ausgeschlossen.“ (Hall/ Scheiner 2001:144)

²¹ „wypowiedź określonej w zdaniu grupy osób na temat podmiotu składniowego” (J.B.)

²² „relacja wypowiedzi osoby trzeciej, z zachowaniem sceptycznego stosunku mówiącego co do prawdziwości informacji” (J.B.)

für ihre Wahrheit zu bürgen.“²³ (DUDEN 1984:102); polski ekwivalent: *mieć/podobno* (Kątny w: DPG 1999:681);

- Peter **soll** viel Geld **verdienen**. = Man/jemand/ sagt (über Peter), daß **Peter** viel Geld **verdiene/verdienen würde**.
= **Jemand** berichtet/sagt **über Peter**, (daß er etwas **tue/tun würde**.)
- Piotr **ma (podobno/rzekomo)** **zarabiać** dużo pieniędzy. = Piotr **podobno/rzekomo** zarabia dużo pieniędzy.
= **Ktoś** twierdzi coś **o Piotrze**.
- Peter **soll** viel Geld **verdient haben**. = Man/jemand/ sagt (über Peter), daß **Peter** viel Geld **verdient habe/hätte**.
= **Jemand** berichtet/sagt **über Peter**, (daß er etwas **getan habe/hätte**.)
- Piotr **miał (podobno/rzekomo)** **zarobić** dużo pieniędzy. = Piotr **podobno/rzekomo** zarobił dużo pieniędzy.
= **Ktoś** twierdzi coś **o Piotrze**.

wollen – „[...] die Rede des syntaktischen Subjekts, das nur die 2. oder 3. Person sein kann, über sich selbst.“²⁴ (Helbig/ Buscha 2001:122), „[...] Wiedergabe einer *Äußerung der Subjektgröße*, verbunden mit *Skopsis* des Sprechers dieser Äußerung gegenüber. Die Subjektgröße hat also behauptet, daß etwas der Fall sei; der Sprecher akzeptiert diesen behaupteten Sachverhalt nur unter Vorbehalt.“²⁵ (Engel 1996:473), „In dieser Variante drückt der Sprecher/Schreiber aus, daß jemand von sich etwas behauptet, was nicht ohne weiteres für wahr zu halten ist.“²⁶ (DUDEN 1984:103); polski ekwivalent: *czasownik wyrażający twierdzenie*²⁷ (J.B.);

- Peter **will** viel Geld **verdienen**. = **Peter** sagt **über sich**, daß **er** (= Peter) viel Geld **verdiene/verdienen würde**.
= **Peter** berichtet/sagt **über sich (=Peter)**, (daß er etwas **tue/tun würde**.)
- Piotr twierdzi, **jakoby**²⁸ **zarabiał** dużo pieniędzy. = Piotr **podobno** zarabia dużo pieniędzy. Przynajmniej on (=Piotr) tak twierdzi, (lecz nie ma pewności, że mówi prawdę.)
= **Piotr** twierdzi coś **o sobie (= o Piotrze)**.
- Peter **will** viel Geld **verdient haben**. = **Peter** sagt **über sich**, daß **er** (=Peter) viel Geld **verdient habe/hätte**.
= **Peter** berichtet/sagt **über sich (=Peter)**, (daß er etwas **getan habe/hätte**.)
- Piotr twierdzi, **jakoby** = Piotr **podobno** zarobił dużo pieniędzy.

²³ „Ten wariant *sollen* wyraża, że nadawca tylko przekazuje wypowiedź osoby trzeciej, nie rękując za jej prawdziwość.”

²⁴ „twierdzenia podmiotu składniowego, tylko w 2. lub 3. osobie, na swój temat” (J.B.)

²⁵ „relacja wypowiedzi osoby figurującej w zdaniu jako podmiot, z zachowaniem sceptycznego stosunku mówiącego, co do prawdziwości informacji. Podmiot formuluje twierdzenie na określony temat; mówiący akceptuje stan rzeczy zawarty w twierdzeniu, ale tylko przy zastrzeżeniu, że nie gwarantuje, iż twierdzenie to odpowiada prawdzie.”

²⁶ „W tym wariantcie nadawca wyraża [...], że ktoś twierdzi coś o sobie, czego jednak nie można bez zastrzeżeń uważać za prawdziwe”²⁶ (J.B.)

²⁷ „Verb des Behauptens” (Kątny w: DPG 1999:682)

²⁸ (Kątny w: DPG 1999:682)

zarobił dużo pieniędzy.

Przynajmniej on (=Piotr) tak twierdzi,
(lecz nie ma pewności, że mówi prawdę.)
= **Piotr** twierdzi coś **o sobie** (= **o Piotrze**).

3.

Jest rzeczą oczywistą, że po przedstawieniu w fazie prezentacji powyższych informacji, należy zastosować w fazie ćwiczeniowej i fazie automatyzacji zestaw ćwiczeń, uwzględniający progresję i zapobiegający powstawaniu błędów interferencyjnych.

Celem pierwszego ćwiczenia jest przyswojenie umiejętności rozróżnienia stopnia prawdopodobieństwa a polega ono na transformacji zdań zawierających wyrażenia modalne na zdania z czasownikami modalnymi w zastosowaniu subiektywnym. Uwzględniając początkowy etap dydaktyzacji wszystkie zdania występują w czasie teraźniejszym (*Präsens*). Dla przyspieszenia semantyzacji czasowników modalnych zdania wyjściowe powinny zawierać dużą ilość wyrażen modalnych (por. Schwerpunkte 1988:166 f.).

Übung 1

*Verwandeln Sie Sätze mit Modalausdrücken in Sätze mit Modalverben zur subjektiven/fremden Aussage/Behauptung!*²⁹

Hans wohnt **vielleicht/möglicherweise** bei seiner Großmutter in Bonn.

Lösung: Hans **kann** bei seiner Großmutter in Bonn **wohnen**.

Die Sekretärin ist **gewiß/bestimmt/mit Sicherheit** krank.

Helmuts Mutter **behauptet**, daß er Jura studiere.

Der Chef verhandelt jetzt **wahrscheinlich /wohl** mit dem neuen Geschäftspartner.

Der neue Assistent **behauptet**, daß er an dem Sprachkurs in Englisch seit zwei Jahren teilnehme.

Er spricht **vielleicht/möglicherweise** fließend viele Fremdsprachen. (Aber das ist mir egal.)

Celem drugiego ćwiczenia jest przeciwdziałanie interferencji intralingualnej, mogącej mieć swe źródło w zastosowaniu czasownika posiłkowego w bezokoliczniku złożonym po czasownikach modalnych w omawianym wariancie. O ile czasowniki modalne w użyciu obiektywnym, tworząc czasy złożone, łączą się zawsze z czasownikiem posiłkowym *haben*, o tyle zastosowanie czasownika posiłkowego w bezokoliczniku złożonym po czasowniku modalnym w użyciu subiektywnym determinuje wyłącznie czasownik pełny/główny, a nie modalny. Od czasownika pełnego/głównego zależy w tym wariancie zastosowanie odpowiedniego czasownika posiłkowego *haben* lub *sein*. Dlatego też poniższe ćwiczenie polega na transformacji zdań występujących w czasach przeszłych.

Übung 2

*Verwandeln Sie Sätze mit Modalausdrücken in Sätze mit Modalverben zur subjektiven/fremden Aussage/Behauptung! Achten Sie jeweils auf die Verwendung des richtigen Hilfsverbs!*³⁰

²⁹ Proszę zamienić zdania zawierające wyrażenia modalne na zdania z czasownikami modalnymi w użyciu subiektywnym!

³⁰ Proszę zamienić zdania zawierające wyrażenia modalne na zdania z czasownikami modalnymi w użyciu subiektywnym! Proszę każdorazowo zastosować odpowiedni czasownik posiłkowy!

Die angeklagte US-Soldatin behauptet, daß sie auf keinen aufeinandergelegten Häftlingen herumtrat.

Lösung: *Die angeklagte US-Soldatin will auf keinen aufeinandergelegten Häftlingen herumgetreten sein.*

Der Finanzminister wurde wahrscheinlich in diesen Skandal verwickelt.

Das Auto, mit dem der Killer vor der Polizei zu fliehen versuchte, bog möglicherweise um die Ecke.

Wirtschaftliches Wachstum ging wahrscheinlich mit steigendem Energieverbrauch und wachsender Umweltzerstörung einher.

Die Presse berichtet, daß der prominente Politiker der Koalition seinerzeit Staatsgelder veruntreute.

Der Markt wurde möglicherweise mit Importkonsumgütern reichlich gesättigt. (Aber das ist nicht mein Problem.)

Błędy wynikające z interferencji intralingualnej mogą pojawić się również w zdaniu pobocznym z elementem wprowadzającym i dotyczyć pozycji odmiennej części orzeczenia w szyku końcowym. Czasowniki modalne w użyciu obiektywnym tworzą bowiem w czasach złożonych *Perfekt* i *Plusquamperfekt* tzw. „bezokolicznik zastępczy” (*Ersatzinfinitiv – EI*), przed którym w szyku końcowym występuje odmienna część orzeczenia. Bezokolicznik ten może również pojawiać się w czasie *Futur I*, gdy występują przynajmniej dwa czasowniki w bezokoliczniku, oraz w czasie *Futur II*, gdy występuje czasownik modalny. Czasowniki modalne w użyciu subiektywnym nie tworzą *EI*, dlatego w zdaniu pobocznym z szykiem końcowym odmienna część orzeczenia (czasownik modalny) zajmuje zawsze ostatnią pozycję w zdaniu. Kolejne ćwiczenie ma unaocznić uczącym się owe rozbieżności strukturalne.

Übung 3

Geben Sie den Inhalt der folgenden Sätze mit Anwendung von Modalverben wieder! Achten Sie auf die Unterschiede zwischen subjektiver und objektiver³¹ Modalität, richtige Wortstellung und die Tempora!³²

Man hat den Zeugen gezwungen, seine Aussage zu widerrufen.

Lösung: ..., daß der Zeuge seine Aussage hat widerrufen müssen.

Man hat ihm bestimmt mit dem Tod gedroht.

Lösung: ..., weil man ihm mit dem Tod gedroht haben muß.

Er hat sich vielleicht um das Leben seiner Kinder gefürchtet.

..., zumal

Niemand ist imstande gewesen, den Studenten von diesem Versuch abzuhalten.

..., obwohl

Progresja w nauczaniu języków obcych polega niewątpliwie na stopniowym zwiększaniu kompleksowości i wariatywności ćwiczeń, obejmujących nie tylko jeden cel (*Einzweckübungen*), lecz wiele celów (*Mehrweckübungen*). Dlatego ćwiczenia w fazie

³¹ Zakładam, iż semantyzacja czasowników modalnych w użyciu obiektywnym nastąpiła wcześniej i uczący się znają wszystkie warianty znaczeniowe oraz możliwości realizowania ich także przy zastosowaniu alternatywnych środków językowych.

³² Proszę wyrazić treść następujących zdań stosując czasowniki modalne i zwrócić uwagę na rozgraniczenie modalności subiektywnej od obiektywnej, szyk wyrazów oraz zachowanie odpowiednich czasów gramatycznych!

sprawdzającej (testującej) powinny służyć weryfikacji wszystkich kompetencji rozwijanych w poprzedzających je ćwiczeniach. W poniższych ćwiczeniach uczący się musi wykazać się znajomością stopnia prawdopodobieństwa, jaki wyrażają poszczególne czasowniki w modalności subiektywnej, oraz umiejętnością rozgraniczenia modalności obiektywnej od subiektywnej, zarówno na płaszczyźnie znaczeniowej jak i składniowej, która dotyczy pozycji odmiennej części orzeczenia w zdaniu pobocznym z szykiem końcowym.

Übung 4

*Verwandeln Sie Sätze mit Modalausdrücken in Sätze mit Modalverben zur subjektiven/fremden Aussage/Behauptung oder umgekehrt!*³³

Dem Terroristen wurde mit Sicherheit eine Falle gestellt.

Lösung: ..., daß³⁴ dem Terroristen eine Falle gestellt worden sein muß.

Eine Wochenzeitschrift hat berichtet, der Parteivorsitzende habe Steuern hinterzogen.

Er erwidert, er habe nie einen Steuerbetrug begangen. (Kaum einer glaubt das.)

Es ist nicht ausgeschlossen, daß er der politischen Konkurrenz zum Opfer gefallen ist.

Es unterliegt keinem Zweifel, daß er das Vertrauen seiner Wähler mißbraucht hat.

Es ist möglich, daß er dieses Delikt bereut. (Aber das ist jedem egal.)

Viele Soldaten des gestürzten Präsidenten gingen gewiß zum Feind über.

Der gebrochene Arm des verunglückten Ministerpräsidenten soll in kurzer Zeit anschwellen.

Der Dieb drang wahrscheinlich gegen Mitternacht in die Büroräume ein.

Der Täter verschwand vielleicht in der Menschenmenge.

Der Auslandsminister wurde gestern angeblich des Landes verwiesen.

In der Sonne muß der gestrige Schnee schell schmelzen. (Präsens)³⁵

Es ist möglich, daß die Terroristen in dem Schulgebäude unterkamen.

4.

Celem niniejszego artykułu jest kontrastywna analiza czasowników modalnych w zastosowaniu subiektywnym, a przede wszystkim propozycja ich dydaktyzacji dla zaawansowanych, uczących się języka niemieckiego.

Zdaję sobie sprawę, iż wobec tak sformułowanego w tytule problemu pewne kontrowersje może wzbudzać struktura pracy, w której wiele miejsca poświęcono czysto językoznawczej stronie zagadnienia, co wynika jednak z faktu, że cytowane najpopularniejsze opracowania (glotto)dydaktyczne a i językoznawcze nie przedstawiają opisu omawianego zagadnienia w sposób jednolity. Wspomniane we wcześniejszych fragmentach rozbieżności, dotyczące prezentacji czasowników modalnych w omawianym wariantcie wynikają ze szczególnie specyficznej istoty analizowanego zjawiska – sfery subiektywnej, pojmowanej i definiowanej przez uczestnika komunikacji językowej w pewnym stopniu indywidualnie. Lecz czy można ją interpretować (zupełnie) dowolnie? Uczestnik komunikacji językowej niewątpliwie sam dokonuje sformułowań, także tych zawierających przypuszczenie/domniemanie, sam wybiera czasownik modalny, aby wyrazić własne przypuszczenie. Należy jednakże założyć,

³³ Proszę przekształcić zdania z wyrażeniami modalnymi w zdania zawierające czasowniki modalne w użyciu subiektywnym lub do relacji obcej wypowiedzi, albo w odwrotną stronę!

³⁴ Dla zwiększenia stopnia trudności i kompleksowości ćwiczeń proponowałbym nie tylko, żeby zdania docelowe występowały po rozmaitych elementach wprowadzających, lecz także, żeby zdania wyjściowe zawierały czasowniki złożone lub różne konstrukcje gramatyczne (np. występowały w stronie biernej). Wzrasta w ten sposób stopień wariatywności ćwiczeń a kompetencje gramatyczne sprawdzane są wówczas w sposób nie wybiórczy, lecz kompleksowy. Rzecz jasna, że tego typu metody można stosować jedynie w przypadku osób zaawansowanych, np. studentów filologii germańskiej.

³⁵ Por. przyp. 34

ze użycie określonego czasownika a wyrażenia przypuszczenia powinno nastąpić w drodze świadomego wyboru, a nie wyłącznie intuicyjnie czy też wręcz przypadkowo. Oczywiście przypuszczenia nie muszą być sformułowane przy użyciu czasowników modalnych. Można zastosować odpowiednie wyrażenia modalne. Pojawia się jednak pytanie: Jak uczestnik komunikacji językowej mógłby dokonać deszyfracji stopnia przypuszczenia, skonfrontowany z obcym przypuszczeniem, wyrażonym czasownikiem modalnym, skoro sam nie byłby pewien jak, lub nie potrafiłby, odpowiednio zaszyfrować (sformułować) własnych przypuszczeń przy użyciu czasowników modalnych? Brak tej umiejętności może doprowadzić do zakłóceń komunikacji językowej. Mam nadzieję, że powyższe rozważania usprawiedliwiają potrzebę gruntownej analizy i hierarchizacji czasowników modalnych w wariancie subiektywnym wg stopnia prawdopodobieństwa, jaki wyrażają. Z tego względu pozwolę sobie na stwierdzenie, że rzetelne przedstawienie tegoż zagadnienia w aspekcie językoznawczym jest podstawą sukcesu dydaktycznego, stanowi więc imperatyw w procesie dydaktyzacji.

Co się tyczy samej dydaktyzacji omawianego problemu, to proponuję przeprowadzić ją wg następującej progresji: W pierwszym rzędzie rozgraniczyć *modalność subiektywną* od *obiektywnej*, niekoniecznie wdając się w dyskusję o charakterze czysto naukowym czy wręcz terminologicznym. Następnie przeprowadzić semantyzację czasowników modalnych w użyciu subiektywnym i zaprezentować je w porządku hierarchicznym wg stopnia prawdopodobieństwa, określonego i opisanego w artykule. Kolejny etap to wyeksponowanie różnic strukturalnych między *modalnością subiektywną* i *obiektywną* oraz zastosowanie ćwiczeń przeciwdziałających powstawaniu błędów interferencyjnych w tym zakresie. Wreszcie końcowym etapem jest kontrola kompetencji uczącego się poprzez zastosowanie zestawu ćwiczeń kompleksowych o wysokim stopniu wariatywności, który starałem się zasugerować w artykule.

BIBLIOGRAFIA

- Dębski, A. 2001. „Słownik: ostoja tłumacza i podpora nauczania czy też źródło błędów i frustracji?”. w: *Studia Neofilologiczne 2*. Częstochowa: Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. 23-28.
- Dreyer, H./ Schmitt, R. 1999. *Lehr- und Übungsbuch der deutschen Grammatik*. Ismaning/ München: Verlag für Deutsch.
- DUDEN. 1984. *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache, Bd. 4*. Mannheim/ Leipzig/ Wien/ Zürich: Dudenverlag.
- Engel, U. 1996. *Deutsche Grammatik*. Heidelberg: Julius Groos Verlag.
- Engel, U. 1999. *Deutsch – polnische kontrastive Grammatik, Bd. 1*. Heidelberg: Julius Groos Verlag.
- Hall, K/ Scheiner, B. 2001. *Übungsgrammatik für Fortgeschrittene. Deutsch als Fremdsprache*. Ismaning: Max Hueber Verlag.
- Földeak, H. 2001. *Sag's besser! Arbeitsbuch für Fortgeschrittene, Teil 2*. Ismaning: Max Hueber Verlag.
- Helbig, G./ Buscha, J. 2001. *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Berlin/ München/ Zürich/ New York: Langenscheidt KG.
- Wenzel, J./ Birke, F./ Franke, W. 1988. *Übungen zu Schwerpunkten der deutschen Grammatik*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.